

Barnkonventionen på bibliotek

Pia Borrman

Maj 2025

Barnkonventionen på bibliotek

Utgiven av kulturförvaltningen Region Stockholm
Maj 2025
Omslagsbild: Johnér

Innehåll

Förord.....	4
Om barnkonventionen.....	5
Barnens bibliotek	6
Barnkonventionens artiklar	9
Workshop om barnkonventionen.....	15
Lästips och referenser	17

Förord

Folkbiblioteken har i årtionden uppmärksammat barnkonventionen. På senare år har barns delaktighet varit på allas läppar, och de goda exemplen på hur biblioteken arbetar med att göra barn och unga delaktiga är många. Men barnkonventionen rymmer så mycket mer.

I den här skriften finns reflektioner om några av de artiklar som konventionen består av. I slutet finns en workshop att använda i en arbetsgrupp för att resonera om barns rätt på ert bibliotek. Använd skriften som ett underlag för era diskussioner! Ni kanske inte håller med om allt, men framför allt kan ni alldeles säkert bidra med egna reflektioner, utifrån er egen bibliotekspraktik.

Allra sist finns en lista med lästips och referenser. Den är allt annat än heltäckande, men ger några förslag på läsning.

Kom ihåg att barnkonventionen inte är en angelägenhet enbart för barnavdelningen! Den gäller alla som arbetar på biblioteket, och det är bibliotekschefens ansvar att barnkonventionen genomsyrar arbetet på biblioteket. Läs gärna den utmärkta skriften *Löpa linan ut: bibliotekschefens strategiska modell för implementering av FN:s konvention om barnets rättigheter*.

Stockholm i maj 2025

Lars Palmér
tf enhetschef
Regionbibliotek Stockholm

Pia Borrman
utvecklingsledare
Regionbibliotek Stockholm

Om barnkonventionen

FN:s konvention om barnets rättigheter är en internationell överenskommelse om rättigheter för barn och unga fram till den dag de fyller 18 år. Grundtanken är att alla barn i världen är födda fria och att alla barn har lika värde. Konventionen antogs enhälligt av FN:s generalförsamling 20 november 1989, och trädde i kraft 2 september 1990, även i Sverige.

Men historien om barns rätt börjar inte 1989. Redan i slutet av 1800-talet uppmärksammades barns rättigheter. 1924 kom Geneve-deklarationen om barns rättigheter, som mest handlar om barns rätt till försörjning (*provision*) som behövs för en bra utveckling. 1959 kom en FN-konvention om barns rättigheter där fokus lades på skydd (*protection*) mot diskriminering, utnyttjande och våld. 1978 sattes ett arbete igång som utmynnade i dagens barnkonvention. 1989 tillkom delaktighet (*participation*).

Rättigheterna i barnkonventionen utgår från fyra huvudprinciper:

- Alla barn har samma rättigheter och lika värde.
- Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet.
- Alla barn har rätt till liv och rätt att utvecklas i sin egen takt, och utifrån sina egna förutsättningar.
- Alla barn har rätt att säga sin mening och få den respekterad.

Barnkonventionen består av 34 sakartiklar, samt 13 artiklar om övervakning och anslutning.

Sverige hade en framträdande roll i arbetet med konventionen, och var ett av de första länderna att ratificera den. Alla världens länder utom USA har skrivit under konventionen.

Barnkonventionen blev svensk lag 1 januari 2020. Men redan tidigare har flera av artiklarna tagits upp i lagar som rör barn, och på så sätt blivit direkt gällande, bland annat i socialtjänstlagen, i föräldrabalken och i utlänningslagen.

Principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals ska också genomsyra alla nya lagar, alla beslut och alla samhällsverksamheter som rör barn.

Uppföljning

Barnombudsmannen, BO, är den myndighet som har i uppdrag att bevaka barns och ungas rättigheter och intressen utifrån barnkonventionen. Varje år träffar BO barn i Sverige, och lämnar en rapport till regeringen¹ om barnens situation. BO ger också förslag på hur svenska lagar kan ändras så att barns rättigheter bättre tas tillvara. På BO:s hemsida finns Barnrättsresan som hjälp för att implementera barnkonventionen.

Med jämna mellanrum sammanställer regeringen en rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter. Den förkortas oftast FN:s barnrättskommitté. Kommittén håller förhör med regeringen och ger rekommendationer på hur Sverige kan arbeta för att bättre ta tillvara barns rättigheter. Organisationer och enskilda kan också skicka in synpunkter till barnrättskommittén. Sverige får ofta skarp kritik, exempelvis om behandlingen av barn på flykt.

Många myndigheter och kommuner² gör barnkonsekvensanalys inför beslut, och har även infört barnbokslut³ varje år. En del arbetar också med så kallad barnrättsbaserad beslutsprocess. Något för bibliotek att ta till sig!

¹ <https://www.barnombudsmannen.se/stallningstaganden/publikationer/?c=80en>

² <https://www.barnombudsmannen.se/stod-och-verktyg/genomfora-barnkonventionen/mata-folja-upp-och-utvardera/>

³ <https://skr.se/skr/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamlikhet/barnetsrattigheter/barnkonsekvensanalys.878.html#sanalys> | SKR

<https://www.almhult.se/download/18.62f265ee1929e008f5f5025/1729244268601/Barnbokslut%202023.pdf3.pdf>

<https://www.soderhamn.se/download/18.77d000c1180b44e21a8e4c/1653999821894/Barnbokslut%202021%20S%C3%B6derhamns%20kommun.pdf>

Barnens bibliotek

Prioriteringar

Arbetet med barnkonventionen på bibliotek hänger väl samman med tankarna om att prioritera barn. Enligt bibliotekslagen ska folkbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt barn och unga. Vad det innebär i praktiken finns det inga patentsvar på. Bör barnavdelningen ha större yta, högre medieanslag och fler bibliotekarier än vuxenavdelningen? Det är ett sätt att se det på. Ett annat sätt, som kan vara mer realistiskt, är att se till barnverksamhetens behov först, och därefter vuxenavdelningens. Ta medieanslaget som exempel: utgivningen av vuxenmedier är betydligt större än den för barn. Medierna kostar också mer. Då är det inte rimligt att anslaget för medier för barn är större än den för vuxna. Men om behovet av inköp på barnsidan får högre prioritet än den till vuxensidan, så kan vi säga att vi prioriterar barn.

De grupper som är prioriterade i bibliotekslagen – personer med funktionsnedsättning, med annat modersmål i familjen, samt de tillhörande en nationell minoritet – finns även på barnavdelningen. Hur prioriterar vi då dessa dubbelt eller till och med tredubbelt prioriterade grupper? Ett sätt att resonera här är att låta det få ta längre tid att förbereda ett besök från exempelvis en grupp från en anpassad skola eller en resursförskola, än i samband med andra gruppbesök. Tiden behövs till inläsning, samtal med pedagogerna och kanske även ett besök på skolan för att bekanta sig med barnen, för att göra besöket på biblioteket så bra som möjligt.

Det kan vara bra att beskriva vad som menas med att biblioteket prioriterar barn, och arbetar med barnkonventionen som styrdokument. Det kan finnas med i biblioteksplanen och andra måldokument.

Bibliotek i barns ögonhöjd

Något som ligger nära barnkonventionen är ett bibliotek i barns ögonhöjd. Det gäller både det fysiska rummet och förhållningssätt på biblioteket.

Ett enkelt sätt att se rummet ur barns perspektiv är att krypa på alla fyra för att se vad de små barnen ser (och inte ser!). Ställ dig sedan upp på

knä och se biblioteket ur en sexårings perspektiv. Hur ser de dig i informationsdisken? Vilka möbler finns? Är de till för barn eller för vuxna? Finns möbler där en vuxen kan sitta tillsammans med barn och läsa? (Tips! Köp knäskydd i byggvaruhandeln!)

För att underlätta kontakt med mindre barn i informationsdisken kan man se till att disken är så fri från saker som skärmar av som möjligt. Skyltställ finns på de flesta diskar, men skymmer sikten för barnen. Datorskärmen är måhända oundviklig, men kan stå på sidan av disken.

Att ha föremål på disken som inbjuder till samtal är ett sätt att skapa en relation. Gärna något som inte känns igen av alla, men som är intresseväckande. Sådana inledande samtal främjar relationsskapande, och underlättar för barnet att ställa frågor till bibliotekarien.

Bilderbokstrågen är ett bra exempel på hur man kan tänka på barns ögonhöjd. De finns i ett flertal modeller, men förvånansvärt många av dem har en hög kant framtill, så att enbart den övre delen av den främsta boken syns. Där står ofta bokens titel och författarens namn, men bilderna syns inte där. På en del tråg är framkanten gjord i plexiglas, eller åtminstone betydligt lägre än sidornas kanter. Då ser barnen böckerna lättare. När det gäller böcker för de allra minsta kan det vara bra att både ha böcker i deras ögonhöjd och i de vuxnas, så kan båda välja böcker att låna.

Tänk gärna på vilka du vänder dig till med skyltning. Om det står A–D på ett tråg är det för de vuxna som vet vilken författare de söker. Om det är en bild på kända bilderboksfigurer, såsom Pettersson och Alfons, hittar även barnen. Skyltningen bland bilderböckerna är inspirerande för barnen. Om det finns möjlighet så är skenor på väggen ett bra sätt att visa upp lockande framsidor. Höga skyltnings-torn kan skylta för både vuxna och barn, och är utrymmesbesparande.

På faktaavdelningen finns mycket att göra för att ordna böckerna efter hur barn frågar. Sätta tillsammans de tama djuren med de vilda, ridsport med hästar, dinosaurier med djur, kropp med känslor (knopp), samt länders geografi med deras historia

är några exempel. Man kan också plocka ut de faktaböcker som riktar sig till äldre ungdomar och placera dem i ungdomshörnan, och de enkla faktaböckerna för de yngsta barnen vid bilderböckerna. Faktaböcker på andra språk än svenska kan placeras vid böckerna på svenska

Många barn behöver ett socialt möte innan de vågar ställa sin fråga. Ofta räcker det med att säga hej, och visa att du jobbar här. Sitter du i informationsdisken och väntar på frågor, eller rör du dig bland besökarna för att fånga upp frågor? Prova gärna båda arbetssätten! Båda kan passa bra, det viktiga är att inte se upptagen ut.

Barnavdelningen rymmer så många åldrar med olika behov av biblioteksrummet. Barn tar plats! De små barnens bilderbokstråg brer ut sig över golvet, och även deras möbler. De mellanstora barnens medier tar också plats med sina låga hyllor. Tänk på att skapa mysiga sittplatser även för dem. Ungdomarna behöver en hörna med sittplatser som helst inte är i direkt anslutning till de små barnen.

Barn har behov av ett bibliotek som ligger nära deras hem och deras skola, på ett annat sätt än de flesta vuxna. Vuxna kan beställa böcker från det stora biblioteket i kommunen och hämta senare. Barn har inte det tidsperspektivet, och kommer kanske inte ens ihåg att hämta boken senare. Det är ett argument för att de mindre biblioteken i en kommun bör satsa extra mycket på barnverksamheten. Det är barnens bibliotek, utgå från dem!

Barns livsvillkor

Känner ni till under vilka livsvillkor som barnen i bibliotekets närhet lever? Alldeles säkert finns där barn som inte har någon som kan stötta med läxläsning, som inte har ett eget rum att skapa lugn och ro kring sig i, som inte kan gå hem efter skolan och äta mellanmål, som kanske inte ens får

vara hemma förrän ett visst klockslag på kvällen, eftersom familjen är trångbodd. Allt detta är viktiga kunskaper för biblioteket – för vilken verksamhet och vilket biblioteksrum man ska erbjuda. Ett sätt att ta reda på hur barnen har det är givetvis att fråga barnen själva. Det kräver ett relationsskapande arbete för att få sådana förtroenden. Ett annat sätt är att prata med personalen på fritidsgården. Inte om enskilda barn men om barnen generellt i området. De har ofta kunskaper att dela med sig av som inte bryter sekretessen, men som hjälper bibliotekets personal att skapa en förståelse för barnens livsvillkor. Även andra aktörer i lokalsamhället kan vara intressanta att prata med, såsom föreningar, skolan, samt personal inom kultur- och fritidsverksamheten. Ytterligare ett sätt att lägga pusslet som skapar en bild är att söka statistik om kommunen. Här finns en hel del att utläsa.

Fundera också på vilken barnsyn ni som arbetar på biblioteket har. Ser ni barnen som human beings som ska fyllas på med kunskaper, eller som kompetenta human beings? Hur ser ni på er själva? Nog vill vi alla vara både och, både stadda i utveckling och kompetenta!

Barnkonventionen, eller barnrättskonventionen, utgår ifrån barnet i singular. Barnet är rättighetsbärare. På bibliotek pratar vi oftast om barn som målgrupp, även om enstaka barn kan vara föremål för avväganden.

Här följer några av barnkonventionens artiklar, som kan vara av särskilt intresse för bibliotek. Till varje artikel finns reflektioner om hur man kan resonera kring dem. Senare i skriften finns en workshop med frågor att fundera vidare på i en arbetsgrupp.

Barnkonventionens artiklar

Artikel 1

Ett barn är varje människa under 18 år.

På bibliotek riktar sig ofta barn- och ungdomsavdelningen till barn upp till 15–17-årsåldern. Därefter väljer många att gå till vuxenavdelningen istället. Likafullt räknas alla som inte fyllt 18 år som barn.

Det finns i regel olika åldersgränser på bibliotek. Exempelvis för när barn får sitt eget bibliotekskort, när avgifter för förseningar och förkomna medier börjar gälla, samt för att låna filmer och spel. Hur väl stämmer dessa överens med barnkonventionen?

Nu pågår en rörelse emot att slopa avgifter för barn, för att möjliggöra att barn kan få ett bibliotekskort utan vårdnadshavares underskrift. På så sätt försvinner risken för att vårdnadshavarna behöver betala för förkomna medier, vilket kan vara en anledning till att en del barn inte får ha ett eget bibliotekskort.⁴

Även de ytor som är till för både barn och vuxna behöver ses över. På de flesta bibliotek möter i stort sett alla i personalen barn, och behöver ha kunskaper om bemötande av dem.

- Hur syns det redan i entrén att biblioteket är till även för barn?
- Barn som vänder sig till personalen i utlåningsdisken och frågar var barnavdelningen är eller var en särskild bok finns, kan behöva bli följda dit, och inte enbart få riktningen utpekad för sig.
- Ser personalen i utlåningsdisken om vuxna mer eller mindre medvetet tränger sig före barn?
- Tar sig personalen tid att lyssna på vad barnet frågar om?
- Hur hög är disken? När barnen upp, eller blir disken en barriär mellan personalen och barnen? Här kan man tänka sig kompromisser som fungerar för båda, såsom höj- och sänkbara diskar eller en trapp-pall.

- Går det att sänka utlåningsautomaten?
- Är instruktionerna begripliga för barn?
- Finns gratis toaletter för barn?

Artikel 3

Barnets bästa ska alltid komma i första rummet.

Det kan vara svårt att resonera om detta centrala begrepp i barnkonventionen. När det gäller barn som grupp är det starkt förknippat med att barn är prioriterade. När det gäller det enskilda barnet kan det handla om att lyssna på vad barnet säger och önskar, och inte enbart på den medföljande vuxne (barns perspektiv). Det kan också handla om att se till vad den medföljande vuxne eller du själv anser är det bästa för barnet (barnperspektiv).

Som beskrivs under rubriken *Prioriteringar* ovan kan ett förslag på hur man kan tänka kring prioriteringar, vara att se till att barns och andra i bibliotekslagen prioriterade gruppers behov uppfylls först, innan de icke prioriterade grupperna får del av medieanslag, lokalyta, personal och andra resurser. Med andra ord skulle det gälla barn över lag i förhållande till vuxna.

Ett konkret exempel på hur man kan prioritera är när det är brist på personal som kan bemanna biblioteket. På de bibliotek där det finns en särskild informationsdisk för barn, är det på disken för vuxenfrågor som skylten om tillfälligt obemannat ska sättas upp! Ett annat är att använda sig av barnkonsekvensanalys när större förändringar ska införas på biblioteket. Kommer förändringen att drabba barnen på något sätt? Om det inte går att undvika, bör kompensatoriska åtgärder beskrivas och sättas i verket.

⁴ https://utveckling.regionorebrolan.se/globalassets/media/dokument/regional-utveckling/rapporter/2022-rapporter-ru/slutrapport_barn_bibliotekskort_region_orebro_lan.pdf

<https://utveckling.regionorebrolan.se/globalassets/media/dokument/regional-utveckling/rapporter/2025-rapporter-ru/rapport-vi-gjorde-en-barnrattsprovning-vad-hande-sen-korrad1.pdf>

Artikel 12

Alla barn har rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör det.

Det finns två saker man brukar säga om att fråga barn om vad de tycker. Det ena är att barn ofta svarar som de tror att vuxna vill att de ska svara. På frågan om hur ett bra bibliotek ska vara, kan de svara att biblioteket ska låna ut böcker och att det ska vara tyst där. Det kan både vara så att de tror att det är "rätt" svar, men det kan också vara så att det är det barnen önskar. Till detta kan sägas att det inte är helt enkelt att önska helt fritt, om de inte får någon ledtråd om vad biblioteket skulle kunna erbjuda, så det kan vara bra att ge exempel som de kan spåna fritt utifrån.

Det andra är att många barn svarar saker som mjukglassmaskin och swimmingpool. Istället för att avfärda den sortens önskningar kan vi fråga oss vad de önskningarna står för. Vad skulle en mjukglassmaskin kunna motsvaras av inom det som biblioteket anser är rimliga gränser? Kanske att det finns frukt eller annat till mellanmål för de barn som går hungriga på eftermiddagen – de som inte kan gå hem efter skolan förrän det är kväll, på grund av exempelvis trångboddhet? Önskingen kanske också kan stå för att det ska vara fest på biblioteket ibland? Fråga mera! Prova att ställa frågan på ett annat sätt: "Vad vill du GÖRA på biblioteket?"

Ett sätt att ta reda på vad barn som vistas på biblioteket tycker är att ställa frågor när vi möter dem i olika sammanhang. Vid sagostunden, i samband med gruppbesök och när du kommer isamspråk med barn på besök i biblioteket. "Hur har det varit på biblioteket idag?" "Är det någonting du skulle vilja ändra på?" Vi kan också titta på barnen och se hur de tar sig an biblioteksrummet. Vad gör de, vad intresserar dem? Det funkar framför allt bra när det gäller de yngre barnen.

Fokusgrupper är ett sätt att i mer organiserad form ta reda på vad bibliotekets besökare tycker, och få in mycket information på relativt kort tid.

Det passar bra även när vi söker upp barn som inte använder biblioteket⁵.

Något de som arbetar på biblioteket måste ha med sig när de arbetar med barns delaktighet är att de vuxna måste backa. Om barn ska vara med och påverka vilka medier som ska köpas in, hur en verksamhet ska se ut eller hur ungdomshörnan ska gestaltas, så måste det vara på riktigt och ärligt menat av personalen. Viktigt när barn får vara delaktiga är också att de måste få se resultatet, att de får se att de vuxna verkligen lyssnade. Om de tillfrågas utan att det gör något avtryck i slutresultatet, kan det slå tillbaka på den som frågade. Ibland är processen så lång att de som tillfrågades om hur de vill att ungdomsavdelningen ska utformas, blivit vuxna innan det är klart. Då får man fundera på en återkoppling under tiden, och visa en ritning eller på något annat sätt hur biblioteket tagit vara på deras åsikter och medverkan i processen.

Delaktighet handlar ofta om att ta reda på vad barn tycker, och för att ta del av andra aspekter av delaktighet finns en intressant breddning och fördjupning av begreppet i *Att utforma ett barnbibliotek tillsammans med barn* av Barbro Johansson och Frances Hultgren.

Vi tänker gärna vi prioriterar barn och tänker på barns bästa. Vi låter "dem" vara med och bestämma. Men det finns dilemman här. Barn tenderar att bemötas i grupp och inte en och en. Barns delaktighet blir lätt några få barns inflytande. Formuleringen i konventionen är barnet för att visa på att det gäller varje barn. I ett rättighetsperspektiv kan vi tänka att barnet bemöts som någon som har ett unikt perspektiv som kan tillföra biblioteket något. För ett bibliotek som befinner sig i en delaktighetsprocess är varje besökare värdefull, och verksamheten är välkommande inte bara för alla, utan för var och en.

⁵ Aleman, Lotta (2009). Ett steg till!: En metodbok för biblioteksutveckling: Tvinningprojektets slutrapport

Artikel 13

Alla barn har rätt till yttrandefrihet och att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

Den här artikeln hänger ihop med det som står om det demokratiska uppdraget i bibliotekslagen:

2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Den krockar också i föregående artikel, artikel 12.

Många bibliotek erbjuder skivverksamhet, vilket kan vara ett sätt att stötta barn att uttrycka sig. Även skapande verksamhet i olika former stödjer barns uttrycks sätt. Det finns bibliotek som gör podd tillsammans med barn, arrangerar biblioteksklubbar eller på andra sätt erbjuder en arena för barn att uttrycka sig och förmedla sina tankar. Folkbibliotekens barnavdelningar är också ett ställe där barns eget kunskapande kan äga rum och stödjas. Vi kan genom dessa saker stödja barns empowerment – bidra till att få dem att känna att de har makt över sin egen livssituation.

Folkbibliotekens trägna arbete med att stötta små barns språkutveckling är ytterligare ett sätt att uppfylla det demokratiska uppdraget. Att tillägna sig ett eller flera språk är en förutsättning för att kunna ta del av information, skapa sig en egen uppfattning och dela den. Genom att, i samverkan med barnhälsovård, logopedi, förskola och andra aktörer kring de små barnen, stötta vårdnadshavarna i deras viktiga uppdrag kring

språkutvecklingen, hjälper vi till att ge alla barn samma förutsättningar i livet.

Datorer finns i de flesta hem idag, men det är därmed inte säkert att barnen har tillgång till dem för egna intressen på fritiden. Detsamma gäller de datorer/surfplattor som skolan tillhandahåller. Därför är det fortfarande relevant för biblioteket att tillhandahålla dator med spel och internet som är knutna till barn, och inte får användas av vuxna. Vuxna kan argumentera att datorerna är lediga för tillfället, men om det kommer ett barn till biblioteket ska de inte mötas av att en vuxen sitter vid datorn. Visa för barnen att barnavdelningen är till för dem!

Artikel 16

Alla barns rätt till privatliv ska respekteras.

Om en vårdnadshavare ringer eller besöker biblioteket och vill låna om det som barnet lånat och ber om kvitto, eller ber att få veta vilka böcker barnet lånat på annat sätt: var drar biblioteket gränsen för när barnet är så pass gammalt att det har rätt att hålla detta för sig själv? I och med att allt fler bibliotek tar bort avgifter kopplade till barns lån, kan barn få egna bibliotekskort utan vårdnadshavares tillstånd, och vårdnadshavarna kan inte heller se vilka böcker barnet lånar eller reserverar. Kommunikationen från biblioteket om reserverade eller försenade böcker går till barnet direkt. På så sätt skyddas barn som vill läsa om saker som kan vara känsliga i familjen, eller som barnet åtminstone vill hålla för sig själv.

En annan situation är referenssamtalet där barn liksom vuxna har rätt att prata utan att andra lyssnar, och att bibliotekspersonalen inte pratar om det som hen och barnet samtalat om inför exempelvis klasskompisar, lärare eller vårdnadshavare⁶.

⁶ Gustafsson-Wallin, Monica (2022). Prövning och analys av barnets bästa när det gäller tillgång till ett eget bibliotekskort. [Region Örebro län]

Artikel 17

Alla barn har rätt att få tillgång till information via till exempel internet, radio och tv. Konventionsstaterna ska [...] uppmuntra produktion och spridning av barnböcker.

Information om biblioteket och bibliotekets regler brukar finnas i minst en form: på svenska för vuxna. Ibland finns den på fler än ett språk, men informationen är sällan skriven för barn, och om den finns så är den sällan översatt till andra språk.

Informationen kan också handla om arrangemang för barn på biblioteket. Tänk då på i vilka kanaler barn tar del av information. Kanalerna skiftar med tiden, så det gäller att vara lyhörd och hänga med!

Spridning av barnböcker är biblioteken bra på! De flesta kommuner delar ut en bok till alla nyfödda/nyfådda barn i samarbete med barnhälsovården. Många kommuner delar ut flera böcker som gåva, exempelvis även när barnen går i förskoleklass. I många hem finns mycket få böcker, och då spelar dessa gåvor en stor roll. Gåvoprogram stöds också av internationell forskning om så kallade family literacy-program.⁷

Artikel 23

Alla barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning har rätt till ett fullvärdigt och anständigt liv som gör det möjligt för dem att delta aktivt i samhället.

Barn med funktionsnedsättning kan ses som en grupp, men är i realiteten flera grupper. Alla har de samma behov som andra barn, men biblioteket måste anpassa verksamhet och lokaler efter dem. Det finns en del som är gemensamt för dem alla, och det handlar om förhållningssätt. I kommentaren vid artikel 3 står: Ett förslag på hur man kan tänka kring prioriteringar är att se till att barns och andra i bibliotekslagen prioriterade gruppers behov uppfylls först, innan de icke prioriterade grupperna får del av medieanslag, lokalyta, personal osv.

Universell utformning är ett begrepp som är användbart här. Det innebär att allt så långt det är möjligt är utformat så att det passar alla. Att något passar en rullstolsburen person gör inte att det passar mindre bra för den som inte har funktionsnedsättning. Att vara extra tydlig inför och under ett besök av en grupp barn där ett par av dem har autism, gör inte verksamheten sämre för någon annan i gruppen. Många barn är hjälpta av att de vet vad de ska göra på biblioteket, var toaletten finns, vem de ska träffa, hur länge de ska vara där och vad som händer efteråt. Det inger en trygghet som kan göra biblioteksbesöket genomförbart.

Utgå från den tanken – att utforma verksamhet så att den passar alla. Det ger flera fördelar: biblioteket behöver inte dubblera verksamhet, och behöver inte särskilt peka ut olika grupper när verksamheten inte exkluderar. För att underlätta kan biblioteket erbjuda hörselkåpor, fidget-prylar och andra sensoriska hjälpmedel. Att komplettera sitt tal med tecken kan också underlätta för en del barn i en grupp.

Men givetvis finns det barn för vilka biblioteket behöver anpassa verksamheten också. Ett exempel är en del barn med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, NPF, såsom autism och adhd. En del bibliotek håller öppet enskilt för de barnen med sina familjer då och då. Då kan biblioteket anpassas så att det passar dem, exempelvis med dämpad belysning och andra åtgärder för att minimera sinnesintryck.

Vid verksamhet för och med barn med intellektuell funktionsnedsättning, If, kan biblioteket behöva förbereda sig extra. Det kan innebära kontakt med personalen på deras förskola/skola, och även att besöka gruppen innan besöket på biblioteket. Förberedelser för att gruppens besök på biblioteket ska bli så bra som möjligt.

⁷ <https://www.kulturradet.se/publikationer/bokstart-i-varlden/>

Artikel 30

*Alla barn som tillhör en minoritet eller ursprungsbe-
folkning har rätt till sitt språk, sin kultur och religion.*

De nationella minoriteterna är en bred målgrupp med olika historia och förutsättningar. En del barn talar aktivt både svenska och minoritetsspråket. Andra har svenska som förstaspråk, men behärskar även minoritetsspråket i olika stor utsträckning. Den yngre generationen behärskar ofta inte sitt minoritetsspråk lika bra som den äldre. Där handlar det mer om en språklig och kulturell tillhörighet. Det pågår en revitaliseringsprocess bland exempelvis samer för att språken inte ska dö ut med den äldre generationen.

Biblioteket kan stödja detta genom att tillhandahålla och lyfta fram kulturen och medier på språken, exempelvis i samband med de dagar då minoriteterna högtidlighålls. Tänk på var i biblioteket böckerna som inte är skrivna på svenska finns. Är de längst borta i ett hörn av biblioteket, eller finns bilderböckerna på olika språk fint exponerade i tråg? Om du har en grupp barn på besök för att berätta om biblioteket, kan du passa på att visa böcker som de känner igen (Pippi, Alfons med flera) som är skrivna på andra språk än svenska. Det är exempel på hur biblioteket kan bidra till identitetskapande och representation – det blir ett sätt för barnen att spegla sig själva i biblioteket och medierna. Allt detta gäller givetvis även barn som talar de andra språken som finns bland den svenska befolkningen.

Det är inte alltid biblioteken känner till i vilken utsträckning det bor personer tillhörande de

nationella minoriteterna i kommunen. Att erbjuda några enstaka böcker på de olika språken kommer troligen inte att visa hur efterfrågan ser ut. Sannolikheten att just det fåtalet böcker kommer att lånas är inte så stor. Här behöver biblioteken satsa på ett lite större bestånd, samt att försöka nå ut med att det finns. Börja gärna med barnböcker! Utgivningen på flera av de nationella minoritetsspråken har varit blygsam, men har vuxit de senaste åren. Flera av språken har utgivning i andra länder också, varifrån de går att köpa.

En sak att ha med sig vid inköp av medier på både de nationella minoritetsspråken och övriga språk som inte är svenska, är att många av barnen inte behärskar sitt förstaspråk lika väl som de skulle om de inte bott i Sverige. Se därför till att det finns böcker som är lättlästa även på de språken.

Artikel 31

Alla barn har rätt till lek, vila och fritid, samt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

Ett sätt att stödja barns egen lust till läsning och kunskapande, samt lugn och ro för läxläsning och annat, är att samarbeta med fritidshemmen. Det är också ett sätt att nå även de barn som inte vanligtvis besöker biblioteket på sin fritid. De är då inte skolans läroplan som styr biblioteksbesöket utan fritidshemmets⁸. I den står bland annat att barnen ska samtala om texter, men här betonas också att verksamheten ska utgå från elevernas behov, intressen och initiativ. Biblioteket kan då också komma att bli förknippat med något annat än skolans mer tvingande läsning och begränsningar i

⁸ <https://www.skolverket.se/undervisning/fritidshemmet/laroplan-for-fritidshemmet>

vad barnen får låna. Barn har olika förutsättningar för och tillgång till att utöva kultur. Här kan biblioteket verka utjämnande genom att erbjuda olika slags aktiviteter, inte minst på skolloven. Både erbjuda kulturhändelser och verksamhet för barnens eget skapande. Ta också vara på barnens egen kultur, genom att lyfta fram det de gör på sin fritid.

Lek måste inte med nödvändighet vara stöjig och högljudd om man inte tycker att det fungerar på ens bibliotek. Det kan handla om att tillhandahålla digitala spel, brädspel, pussel, kasperteater och utklädningskläder. Man kan också införa element av lek i exempelvis mötet med förskoleklasser. Då finns boken *Boklek* av Anne Ljungdahl som en bra inspiration. Den finns även på Digiteket.⁹

I undersökningar¹⁰ om vad barn önskar på sitt bibliotek brukar lugn och ro ligga högt på önskelistan. Många barn är trångbodda och får inte ro till läxor och läsning hemma. De flesta bibliotek tillhandahåller studieplatser för vuxna, men

det finns inte alltid liknande platser på för barn. Bibliotekspersonal som är snäll är också utmärkande bland barns önskemål. Biblioteket kan vara en trygg plats med närvarande personal som en tredje slags vuxen som inte bedömer en: inte lärare och inte förälder.

Artikel 42

Alla barn och vuxna har rätt att få reda på vad som står i barnkonventionen.

På en del bibliotek finns en särskild Barnrätts-hylla. Här kan finnas faktaböcker om barnkonventionen, skönlitterära böcker om exempelvis barn på flykt och barn som far illa, samt informationsmaterial från organisationer som BRIS, Rädda Barnen och Unicef.

Uppmärksamma gärna den hyllan när du visar runt på barnavdelningen, och nämn den i samband med gruppbesök. En liknande hylla kan med fördel även finnas på vuxenavdelningen.

⁹ <https://digiteket.se/resurs/boklek-vack-barns-nyfikenhet-for-bocker-och-bibliotek/>

¹⁰ Åse Hedemarks rapporter Barn berättar och Unga berättar

Workshop om barnkonventionen

Nedan följer artiklar i barnkonventionen som är särskilt intressanta för folkbibliotek. Till dem finns frågor, och ni kanske kommer på fler.

Läs gärna igenom texten i skriften innan workshoppen, men det är inte nödvändigt. Dela in er i grupper om 2–4 personer. Samtala utifrån frågorna, och försök att hinna med åtminstone en av frågorna om varje artikel.

Utse någon som ska anteckna det ni har pratat om, så att ni kan ta med det till samtal i storgrupp. Varje grupp kan ta upp sådant de tyckt varit särskilt intressant, där de inte varit eniga, samt sådant som de tycker ska införas/tas bort på ert bibliotek.

Avsluta med att skriva en lista på saker ni vill ändra på, införa eller sluta med i ert bibliotek. Förslagsvis kan en grupp få ansvar för att göra en handlingsplan och ett måldokument. Tänk på att hela personalen ska vara involverade genom hela processen.

Artikel 1

Ett barn är varje människa under 18 år.

1. Vilka åldersgränser finns på vårt bibliotek?
2. Vid vilken ålder får barn eget bibliotekskort på vårt bibliotek?
3. Vilka i personalen möter barn?

Artikel 3

Barnets bästa ska alltid komma i första rummet.

1. Hur och när pratar vi om barns bästa?
2. Hur kommer vi fram till vad som är barns bästa?
3. Hur diskuterar vi om barns bästa vid ekonomiska prioriteringar?
4. Hur diskuterar vi om barns bästa vid verksamhetsplanering?
5. Hur diskuterar vi om barns bästa vid större förändringar, såsom ombyggnad?
6. Hur tungt får barns bästa väga?

Artikel 12

Alla barn har rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör det.

1. Vilken möjlighet har barn att fritt uttrycka sina åsikter i vår verksamhet?
2. Vilka metoder för barns delaktighet använder vi i vår verksamhet?
3. Vilken betydelse tillmäter vi barns åsikter?
4. Hur återkopplar vi till barnen när de varit delaktiga?
5. Vad står om barns inflytande i våra styrdokument?

Artikel 13

Alla barn har rätt till yttrandefrihet och att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

1. Hur respekterar vi barns yttrandefrihet i vår verksamhet?
2. Hur kan vi stödja barn i att uttrycka sig själva i vår verksamhet?
3. Hur kan vi stödja barn att utnyttja sin rätt till att uttrycka sig i samhället?

Artikel 16

Alla barns rätt till privatliv ska respekteras.

1. Vad kan denna artikel innebära i vår verksamhet?
2. Finns gränser för barns privatliv i vår verksamhet?
3. Väger barns rätt till privatliv lika tungt som vuxnas?
4. Var går gränsen för när vi berättar för vårdnadshavare om barnets lån?

Artikel 17

Alla barn har rätt att få tillgång till information via till exempel internet, radio och tv. Konventionsstaterna ska [...] uppmuntra produktion och spridning av barnböcker.

1. Finns information om biblioteket och dess regler skrivna för barn?
2. Hur tillgodoser vi barns rätt till information i vår verksamhet?
3. Hur tillgodoser vi denna rätt för de barn som har ett annat modersmål än svenska eller tillhör en nationell minoritet?
4. Kan barn behöva skyddas mot någon information eller annat innehåll?
5. Hur skyddar vi i så fall barn utan att kränka deras rätt till information?

Artikel 23

Alla barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning har rätt till ett fullvärdigt och anständigt liv som gör det möjligt för dem att delta aktivt i samhället.

1. Hur resonerar vi om inkludering och exkludering av barn med funktionsnedsättning?
2. Hur resonerar vi om prioriteringar när det gäller dessa barn?
3. Hur kan vi göra bibliotekets lokaler, innehåll och verksamhet tillgängliga för dessa barn?
4. Har vi tillräcklig kunskap om olika funktionsnedsättningar, och hur vi behöver anpassa verksamheten så att den passar alla barn?

Artikel 30

Alla barn som tillhör en minoritet eller ursprungsbe-folkning har rätt till sitt språk, sin kultur och religion.

1. Vilka nationella minoriteter finns i Sverige?
2. Tillgodoser vi dessa barn och barn med svenska som andraspråk med medier på deras språk?
3. Hur synliggör vi de nationella minoriteterna och deras språk i biblioteket?
4. Hur når vi ut med information om bibliotekets medier och verksamhet på de nationella minoritetsspråken till grupperna själva?

Artikel 31

Alla barn har rätt till lek, vila och fritid, samt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

1. Hur resonerar vi om barns rätt till kultur, både som åhörare och utövare?
2. Hur tillvaratar vi barns egen kultur på biblioteket?
3. På vilket sätt tillgodoser vi denna rätt?
4. Vilka miljöer stödjer barns rätt till lek? Hur ser det ut på vårt bibliotek?
5. Vilka miljöer stödjer barns rätt till vila? Hur ser det ut på vårt bibliotek?

Artikel 42

Alla barn och vuxna har rätt att få reda på vad som står i barnkonventionen.

1. Är barnkonventionen känd hos alla i personalen?
2. Hur kan vi i vår verksamhet sprida information om barns rättigheter till barn?
3. Hur kan vi i vår verksamhet sprida information om barns rättigheter till vuxna?

Lästips och referenser

Adenfelt, Maria, Segerström, Arvid & Strandberg, Rebecka (2020). *Bokstart i världen: metoder och forskning om bokgåvoprogram för små barn och deras familjer*. Stockholm: Kulturrådet

Aleman, Lotta (2009). *Ett steg till!: en metodbok för biblioteksutveckling: Tvinningprojektets slutrapport*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm

Alla barns bibliotek: inspiration till barnrättsarbetet på folkbibliotek (2022). Biblioteksutveckling Region Kalmar län

<https://utveckling.regionkalmar.se/globalassets/utvecklingsomraden/biblioteksutveckling/alla-barns-bibliotek/alla-barns-bibliotek.pdf>

Barnkonsekvensanalys: utbud i caféet på Nolltrefem, Halmstad kommun 2022

<https://usercontent.one/wp/www.asaekman.com/wp-content/uploads/2025/03/Barnkonsekvensanalys-cafeet-Nolltrefem-Halmstad.pdf>

Barnombudsmannen om att mäta, följa upp och utvärdera barnkonventionen

<https://www.barnombudsmannen.se/stod-och-verktyg/genomfora-barnkonventionen/mata-folja-upp-och-utvardera/>

Barnombudsmannen om prövning av barns bästa

<https://provningbarnets-basta.barnombudsmannen.se/nar-ett-enskilt-barn-eller-en-specifik-grupp-berors>

Barnombudsmannens årsrapporter

<https://www.barnombudsmannen.se/stallningstaganden/publikationer/?c=80en>

Barnrätt i praktiken. Kulturrådet

<https://www.kulturradet.se/publikationer/barn-ratt-i-praktiken/>

Kulturrådet om barnrätt

<https://www.kulturradet.se/i-fokus/barn-och-unga/>

[barnratt-i-praktiken/#:~:text=Barnkonventionen%20blev%20lag%20i%20Sverige%202020.%20Det%20inneb%C3%A4r,Kulturr%C3%A5det%20g%C3%B6r%20inom%20regeringsuppdraget%20Barnr%C3%A4tt%20i%20praktiken%20%28BIP%29.](#)

Barnrättsresan för kommuner och regioner. Barnombudsmannen.

<https://barnrattsresan.barnombudsmannen.se/for-kommuner-och-regioner>

Bazar Masarins nummer om barnkonventionen i barnlitteraturen

https://issuu.com/bazarmasarin/docs/bazarbarnkonventionenslutversionen?fbclid=IwAR-0ZL-wPhDNXk_MluqO53wbeuuU6ycruyIZP-4sRDcSJicH3NdPDucwevj8

Bibblan funkar – där jag hittar, förstår och känner mig trygg: en handledning för att göra biblioteket mer kognitivt tillgängligt för alla (2020). Stockholms stadsbibliotek

<https://www.regionstockholm.se/49a2fe/siteassets/kultur/regionbiblioteket/bibblan-funkar-tillganglighetsanpassad.pdf>

Digitekets artiklar och webinarier om barnrätt

<https://digiteket.se/?s=barnr%C3%A4tt&orderby=&order=>

Barnets rätt i bibliotek (2024). Digiteket

<https://digiteket.se/kurs/barnets-ratt-i-bibliotek/>

Eriksson, Ann Catrine, Holmén, Annika, Wennerholm, Christine & Blomberg, Sylvia (2019). *Löpa linan ut: bibliotekschefens strategiska modell för implementering av FN:s konvention om barnets rättigheter*. [Eskilstuna]: Biblioteksutveckling Sörmland

Gustafsson-Wallin, Monica (2022). *Prövning och analys av barnets bästa när det gäller tillgång till ett eget bibliotekskort*. [Region Örebro län]

https://utveckling.regionorebrolan.se/globalassets/media/dokument/regional-utveckling/rapporter/2022-rapporter-ru/slutrapport_barn_bibliotekskort_region_orebro_lan.pdf

Handbok för barnkonsekvensanalys, Halmstad kommun 2022

<https://usercontent.one/wp/www.asaekman.com/wp-content/uploads/2025/03/Handbok-for-barnkonsekvensanalys-2022.pdf>

Hedemark, Åse (2011). *Barn berättar: en studie av 10-åringars syn på läsning och bibliotek*. Stockholm: Svensk biblioteksförening

<http://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/barn-berattar/>

Hedemark, Åse (2018). *Unga berättar: en studie av ungas syn på läsning och bibliotek*. Stockholm: Svensk biblioteksförening

<https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/unga-berattar/>

Jensen, Malena och Barsk, Sanna (2020). *"Kostar inte dom mycket?": Barns och ungas synpunkter inför biblioteksflytten i Kiruna*. Kiruna: Biblioteken i Norrbotten

Johansson, Barbro & Hultgren, Frances (2018). *Att utforma ett barnbibliotek tillsammans med barn: delaktighetsprocesser på Malmö stadsbibliotek*. Borås: Högsolan i Borås

<https://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:1182398/FULLTEXT02.pdf>

Ljungdahl, Anne (1993). *Boklek*. Stockholm: Litteraturfrämjandet

<https://digiteket.se/resurs/boklek-vack-barns-nyfikenhet-for-bocker-och-bibliotek/>

Läroplan för fritidshemmet

<https://www.skolverket.se/undervisning/fritidshemmet/laroplan-for-fritidshemmet>

Ringar på vattnet: Metodstöd för samråd med barn och unga tillhörande de nationella minoritetsgrupperna. (2023). [Härnösand]: Region Västernorrland

https://www.rvn.se/globalassets/_rvn/utveckla-vasternorrland/kulturutveckling/biblioteksutveckling/ringar-pa-vattnet_tillgangligpdf_22maj_221221anpassad.pdf

Sveriges kommuner och regioner, SKR, om barnkonsekvensanalys

<https://skr.se/skr/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamlikhet/barnetsrattigheter/barnkonsekvensanalys.878.html#analys> | SKR

Unicef

<https://unicef.se/barnkonventionen>

Exempel på barnbokslut

Älmhults kommun

<https://www.almhult.se/download/18.62f265ee1929e008f5f5025/1729244268601/Barnbokslut%202023.pdf>

Söderhamns kommun

<https://www.soderhamn.se/download/18.77d000c1180b44e21a8e4c/1653999821894/Barnbokslut%202021%20S%C3%B6derhamns%20kommun.pdf>

Folkbiblioteken har i årtionden uppmärksammat barnkonventionen. På senare år har barns delaktighet varit på allas läppar, och de goda exemplen på hur biblioteken arbetar med att göra barn och unga delaktiga är många. Men barnkonventionen rymmer så mycket mer.

I den här skriften finns reflektioner om några av de artiklar som konventionen består av. I slutet finns en workshop att använda i en arbetsgrupp för att resonera om barns rätt på ert bibliotek. Använd skriften som ett underlag för era diskussioner! Ni kanske inte håller med om allt, men framför allt kan ni alldeles säkert bidra med egna reflektioner, utifrån er egen bibliotekspraktik. Allra sist finns en lista med lästips och referenser.